

ШЭНЭХЭН ТАМИРЫ ТАЛМАЙ БАРИГДАА

СУР ХАРБАЛГЫН СУРГУУЛИ БАЙГУУЛАГДАА

burunen.ru

2022 оной
ноябрийн 15,
№ 11 (121)

Буряад Н ю т а г х э л э н д э э р э х э б л э г д э н э ҮНЭН

Сэлэнгын аймагтай уншагшадта зорюулагдахан хабсаргалта

ПАНДЭ БАГШАДА ЗОРЮУЛАГДАСАН СУВАРГА БОСХООГДОО

Байрма Жэнцэнэвэй гэрл зурагч

Сэлэнгын аймагтай Ноехон нутагта Балдан Брэйбүүн дацангы дуганы дэргэдэ Гэбшэ лама - Пандэ багшада зорюулагдасан суварга шавинарын үүсхэлээр босхоогдоо.

Октябрийн 2 - до, суваргын рамнай үнгэрөө. Олон нутагаархидань, шавинарань, түрэлхидэнь хаа - яанаас цуглараа. Үглөөны хурал - уншалга, равнай болоо, хори гаран ламанар Ивалгын болон Мүрөөчын дацангуудаас ерээж уншалга үнгэргөө.

Гэбшэ Лама, Пандэ Багша – Олег Жигжитов Сэлэнгын аймагтай Ноехон нутагта 1977 ондо Дмитрий Цыренович Мария Гонгоровна Жигжитовтаны гэр бүлэдэ найман хүүхэды эгээ одхон хувүүн түрсэн намтарта.

Ноехонынгоо дунда сургуулийн юсэдти анги дүүргээд, 1992 ондо Мүрөөчын Балдан – Брэйбүүн дацанда хуваар болхыгоо явсан байна. Гурван жэл сорсонынгоо удаа 24 – дүгээр Хамба Лама Дамба Аюшеевы үүсхэлээр Энэдхэг Орон Дрепунг Гоман дацанда арван нэгэн жэл

соржо гараа. Суралсалаа дүүргэжэ, Буряад Ороноо буеахадаа, Даша Чойнхорлинг гэсэн Ехэ сургуулид багшалаа, хожом суралсалы талаар захиралы орлогчоор ажаллаа. Багшалжа байха үедөө «Легшед» гэсэн буддын шажаны сэдхүүлдэ хэдэн статьянууды хэблүүлдэг, «Жизнь Будды», «Учение Дхармы» гэсэн номууды хэблүүлээ.

Оройдоол 35 настыдаа тагаалал болоо. Арван жэл үнгэрсэнын удаа шавинарань хүндэтэ багшадаа түрэл нутаг дээрэнь суварга бүтээх гэжэ шийдээ. Хэдэн шавинарань ержэ, нутагы арад зоны тусаламжаар энэ буянты үйлэ хэрэг бүтээгээ.

Октябрийн 2 – до үглөөны хурал уншалга, суваргын рамнай үнгэрөө.

Хурал – уншалгын хойно суваргын нээлтын есолот эхилээ. Балдан Брэйбүүн дацангы Шэрээтэ – Шареев Бата лама нээлтын есолот нээжэ, баяр баясхаланы хүргөө. Сэлэнгын аймагтай засаг дарга Станислав Гармаев, Ноехонь сомонь байгууламжын засаг дарга Цыренжаб Болхоев, Пандэ багшын хамта сорсон нүхэр - Ивалгын

дацангы Даша Чойнхорлин Ехэ сургуулийн захирал Дашибалданов Дымбыл Багша, Пандэ багшын шави, түгнын дацангы шэрээтэ Вандан Лама, ажалы ветеран, ниитын ажаявуулагча Цыденжаб Бимбаевич Батуев, нутагаархиды зүгөөс – хэдэн жэл нутагы сомонь байгууламжын засаг дарга явсан ажалы ветеранууд Амгалан Зугалаевич Жимбеев, Санжидма Гыденовна Санжиева, Ноехонь дунда сургуулийн захирал Виктория Дандаровна Зодбоева, Пандэ багшын сургуулийн ангиин хүтэлбэрлэгчэ байсан, багшын ажалы ветеран Зоя Вампиловна Дылыкова, түрэлхидын зүгөөс зээ хувүүн Агван Батоцыренов Пандэ багша тухайгаа дулахан үгэнүүды хэлээ.

Энэ богони насандаа Пандэ багша Буддын шажанда ехэ нүлөө оруулаа хадань, буянты нэрэнь мүнхэ байгал даа! Нутагаархидань, шавинарань сургаалнуудын зүрхэнынгөө ооорто шэнгээжэ, алдуу эндүү хиингүй буян эдэлжэ явхань болтогой!

«ЭДИР БУДАМШУУ» ЭЛИРҮҮЛЭГДЭЭ

Ород Уласы арады зүжэгчэн Михаил Елбонов Гран-при шанда хүртэсэн Тамир Бабуевтай

Ород Уласы арады зүжэгчэн Михаил Гомбоевич Елбоновы эмхидхэжэ байгуулсан «Эдир Будамшуу» гэсэн уласхоорондын XVIII урилдаа үнгэргэгдэжэ, эрхимүүд элирүүлэгдэбэ.

Бэлигты зүжэгчэн эгээл түрүүчын «Эдир Будамшуу» конкурс 60 наснынгаа ойн баярта зорюулжа, түрэл нютагтаа үнгэргэсэн түүхэти. Тэрэ гэсэнээс хойш энэ урилдаа үргэдхэгдэжэ, үндэр хэмжээндэ гараа. Мүнөө болход, энэ тэмсээндэ Ород Уласы хэдэн мого нютагуудаас болон хари гүрэнүүдээс талаан бэлигты эдирчүүл сугларна.

Ээлжээтэ «Эдир Будамшуу-2022» гэсэн урилдааны Гран-при шанда Агын 3-т дунда сургуулийн 11-т ангиин сурагча Тамир Бабуев хүртэбэ. Монголы Хүбсүгэл аймагы түлөөлэгчэ Азжаргал Бямбахугийн 1-т шатын лауреат болобо. Урилдааны 2-т шатын диплом Мункины нэрэмжэтэ Хэжэнгын лицейдэ сордог Булат Цырендоржиев аваа. Хүндэты 3-т суурин Хоца Намсараевы нэрэмжэтэ Хэжэнгын сургуулийн 2-т ангиин сурагча Тамир Ринчинов Хурамхааны 1-т сургуулийн

Дмитрий Малыгин хоёр гараба.

-Уласхоорондын урилдаанда оролсогчод, зохёохы талаанты явагты, харин хүндэты шүүгчэд үнэн сэхэ сэгнэлтэты байгты, - гэжэ Буриад Уласай соёлой сайд Соёлма Дагаева юрөөсөн байна.

Арады зүжэгчэны зохёон байгуулсан урилдааны тусхай шанда Закаамыны аймагы Санага нютагы түлөөлэгчэ, 9-т ангиин сурагча Баир Самбуев хүртэбэ. Байгал шадарай аймагы Татаурово тосхоноос гарбалтай Евгений Цыдыпов театры ажаябуулагчады нэгдэлы зүгөөс тэмдэглэгдэбэ.

-Түрэл хэлээ хүгжөөхэ, буриадаараа зүжэгтэ наасха шадалты хүвүүд оргожо гараасы гэжэ зорилго урдаа барьжа, энэ урилдаа зохёон байгуулаа сэмди. Жэлээс жэлдэ оролсогчоды тоо олошоржо байсандань баярланадэ, - гэжэ арадай зүжэгчэн Михаил Елбонов нэгэтэ бэшэ тэмдэглэдэг.

Булат БАДМАЕВ

СОЦИАЛЬНА ХЭЛСЭЭНЭЙ ТУСАЛАМЖА

Буриад Уласы ажасуугчад социальна хэлсээнэй тусхай программын тусаламжаар ажал олохо аргатай. Тэрэ зондо байсан мэргэжэлээрэ хүдэлхүү, али үгы вэл, шэнээр сорохо арга олдогдоно. Мүнөөдэрэй байдалаар, 300 гаран хүн ажалты болонхой.

- Социальна хэлсээн бага олзоты хүнүүдтэ тусалхаы, - гэжэ Буриад Уласы хүн зонь нийгэмь талаар хамгаалгын сайд Татьяна Быкова хэлэнэ. Эндэ эгээл шухалань - гүрэнөөс абадаг салин.

Тэрэнь регион дотор амидарал хангаха мүнгэ зөөрин доодо хэмжээнээс ехэ бэшэ байха ёстой. Гадна программад оролсохо хүсэлты хүнүүд ажалаар хангалгын түбтэ бүридэлдэ абтасан байха ёстой гэсэн эрилтэ тавигдана.

Тус программад оролсогчод 8000 түхэриг стипенди үгтэдэг, харин шэнэ мэргэжэлээр суралсал гарахуу, али, мэргэжэлээ дээшлүүлхэ хүсэлты хүнүүдтэ 30 мянган түхэриг мүнгэ үгтэхөөр хараалагдасан. Мүн, Буриад Уласай ажасуугчад социальна хэлсээны тусаламжаар олзын хэрэг эрхилхэ, хувиин ажахыдаа мал үдхэхэ, ургаса тариха, гэр байраа түймэрөөс аршалгын хэмжээнүүды авха болон хүндэ байдал гаталха аргатай.

Гүрэны тусаламжын иимэ программад орохын тула ажасуудаг газарынгаа социальна талаар хамгаалгын тасаг руу хандаха хэрэгтэй.

Баярма БАТОВА

Хуушарсан гэр байрануудта ажасуудаг арад зонь шэнэ гэрнүүдтэ зөөлгэхэ түсэл бэелүүлэгдэсээр. Тус хэмжээ явуулгын аргаар Буриад Уластамнай 4000 гаран ажасуугчад гэр байраар хангагдаба. Хүны ажасуухад айдасты гэжэ 2017 он болотор баталагдасан гэрнүүд сүлөөлэгдэбэ.

2019 ондо «Гэр байра – хотын оршон» гэсэн Үндэсэн түсэл бэелүүлэгдэжэ эхилээд, үмхиржэ байсан гэрнүүды ажасуугчады зөөлгүүлжэ эхилсэн байна. Тэгэжэ 2019 оноос 2022 он болотор Буриад орондо 2840 хүн 50 мянган дүрбэлжэн метр байраас шэнэ гэртэ оруулагдаха түсэбты сэн. Эдэ жэлнүүдтэ 3745 хүн 58 мянган дүрбэлжэн метр байраас зөөжэ гараа.

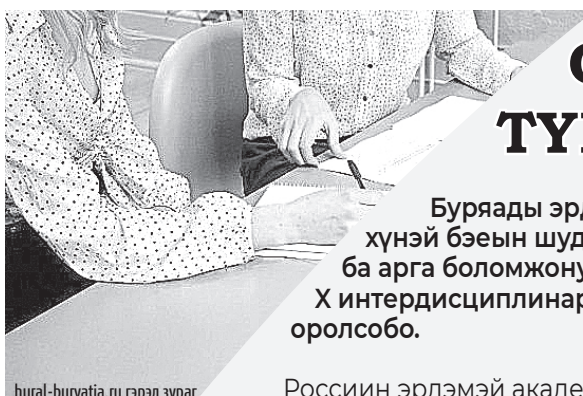
-Бэрхэтэй сагы дайралдааш саа, ажалаа сайнаар явуулха ёстойдэ. Бүхы арга хэргэлжэ, эршэтыгээр хүдэлжэ, хүн зонь ажабайдалы шанар дээшлүүлхэ хэрэгты. 2023 он болотор 99 мянган дүрбэлжэн метртэ ажасуужа байсан 7129 зонь шэнэ гэртэ болгохо түсэбтыдэ, - гэжэ Буриад Уласы Засагы газары Түрүүлэгшын орлогшо Евгений Луковников дуулгана.

Хуушарсан, хүн зонь ажасуухад, тэдэнэй ами насанда аймшагты гэжэ 2017 он болотор элирүүлэгдэсэн гэрнүүдээс ажасуугчады зөөлгэхэ түсэл 2023 он болотор бэелүүлэгдэхэ ем.

-Энэ түсэл бэелүүлхэ гэшэ эгээл шухала ажалнууды нэгэнь. Энэ талаар ехэл урагшатай хүдэлнэбди. 2022 ондо 1268 хүны шэнэ гэртэ зөөлгүүлжэ баярлуулаадэ, - гэжэ Буриад Уласы барилгын ба гэр байрын ажахы шэнэлэлгын сайд Николай Рузавин хэлэнэ.

Булат БАДМАЕВ

БУРЯД ОРОНДО – ТҮБЭД ЭМНЭЛГЭ

Буриады эрдэмтэд «Мүнөөны эмнэлгын хүнэй бэеын шудалал: онсо шэнжэ, зорилго ба арга боломжонууд» гэсэн уласхоорондын X интердисциплинарна эрдэмы симпозиумдо оролсобо.

hural-buryatia.ru гэрэл зураг

Россиин эрдэмэй академиин этнологийн ба антропологиин институты эмхидхэсэн онлайн хэмжээндэ түүхын, гүн ухаанай, социологийн, эмнэлгын, биологиин эрдэмтэд ба фармацевтнүүд оролсосон байна. Симпозиум дээр мүнөөдэры эмнэлгын шухала асуудалнууд зүбшэжэ хэлсэгдэбэ. Эрдэмтэд «COVID-19» гэсэн сэдэбтэ гол анхаралаа хандуулаа. Тэдэнэр элидхэлнүүд соогоо, «түхэреон шэрээгы» үедэ дэлхэйн элдэб гүрэнүүдтэ хорон үбшэнты тэмсэлдэ хэрэглэдэг эгээл эрхим аргууд, эмнүүд тухай зүбшэн хэлсэвэ.

Энэдхэгэй, Түбэды ба бусад арадууды аргуудта ехэ анхарал хандуулагдаа гэжэ тэмдэглэхэнь шухала. Тэдэны тоодо Буриады ба Байгал шадарай газарнуудаар түбэд эмнэлгэ хүгжөөлгын асуудал босхоогдосон байна.

Буриад Уласы ниитэ холбооной агентствын захирал Лариса Бочаровагай элидхэлээр, таван жэлы саадтэ манай региондо эм домты ургамалнууды ургуулдаг үйлэдвэрийн ажаявуулганууд эхилсэн.

Тэрэны хэмжээндэ «Өөр тээшээ 21 алхам» гэсэн элүүр энхын сургуули байгуулагдасан ушартай. Тус эмхиин гол аргууд «Джуд -Ши» ба «Дүрвэн тантра». Энэ түсэлы бэелүүлгэд заншалта аргын эмчэд, Түбэды шэнжэлэлгын эрдэмтэд, фармацевтнүүд болон бусад мэргэжэлтэд оролсоно. Урдын эмнэлгын аргууды ба эмнүүды мүнөөны эмнэлгын туйлалтануудты холвожо, хорото үбшэнгүүды сараха аргатай зүйлнүүды бии болгохо үүргэты түсэл урагшатыгаар бэелүүлэгдэнэ.

Баярма БАТОВА

ШЭНЭ ГЭРТЭЙ БОЛОНО

Хуушарсан гэр байрануудта ажасуудаг арад зонь шэнэ гэрнүүдтэ зөөлгэхэ түсэл бэелүүлэгдэсээр. Тус хэмжээ явуулгын аргаар Буриад Уластамнай 4000 гаран ажасуугчад гэр байраар хангагдаба. Хүны ажасуухад айдасты гэжэ 2017 он болотор баталагдасан гэрнүүд сүлөөлэгдэбэ.

2019 ондо «Гэр байра – хотын оршон» гэсэн Үндэсэн түсэл бэелүүлэгдэжэ эхилээд, үмхиржэ байсан гэрнүүды ажасуугчады зөөлгүүлжэ эхилсэн байна. Тэгэжэ 2019 оноос 2022 он болотор Буриад орондо 2840 хүн 50 мянган дүрбэлжэн метр байраас шэнэ гэртэ оруулагдаха түсэбты сэн. Эдэ жэлнүүдтэ 3745 хүн 58 мянган дүрбэлжэн метр байраас зөөжэ гараа.

-Бэрхэтэй сагы дайралдааш саа, ажалаа сайнаар явуулха ёстойдэ. Бүхы арга хэргэлжэ, эршэтыгээр хүдэлжэ, хүн зонь ажабайдалы шанар дээшлүүлхэ хэрэгты. 2023 он болотор 99 мянган дүрбэлжэн метртэ ажасуужа байсан 7129 зонь шэнэ гэртэ болгохо түсэбтыдэ, - гэжэ Буриад Уласы Засагы газары Түрүүлэгшын орлогшо Евгений Луковников дуулгана.

Хуушарсан, хүн зонь ажасуухад, тэдэнэй ами насанда аймшагты гэжэ 2017 он болотор элирүүлэгдэсэн гэрнүүдээс ажасуугчады зөөлгэхэ түсэл 2023 он болотор бэелүүлэгдэхэ ем.

-Энэ түсэл бэелүүлхэ гэшэ эгээл шухала ажалнууды нэгэнь. Энэ талаар ехэл урагшатай хүдэлнэбди. 2022 ондо 1268 хүны шэнэ гэртэ зөөлгүүлжэ баярлуулаадэ, - гэжэ Буриад Уласы барилгын ба гэр байрын ажахы шэнэлэлгын сайд Николай Рузавин хэлэнэ.

Булат БАДМАЕВ

НҮӨСДӨМ-ШОТ
ХОНОГОЙ

АЙМАГЫМНАЙ СОНИНУУД БОГОНИ МҮРӨӨР: ТУСХАЙ ОПЕРАЦИД ЯВСАН СЭРЭГЧЭДТЭ ТУСА ХҮРГЭГДЭСӨӨР...

Сэлэнгын аймагы арад зон тусхай операцид татагдасан сэрэгчэдтэ туса хүргэсэн зандаа.

«Темник» гэсэн нютагы сомоны байгууламжын эхэнэрнүүд таван синтепоонон унтаха мэшээгүүды оео.

«Сэлэнгэ» гэсэн нэмэлтэ болбосоролы мэргэжэлтэд дотор хубца болон ноосон цамцанууды оejo байна. Тусаламжын татаварь үргэлжэлсөөр.

Аймагы засаг дарга Станислав Дашиевич Гармаев дахин Хяагтын гарнизон оржо, нютагынгаа хүвүүдтэ смартфонты квадрокоптер, портативна заряд аваха хэрэгсэл дамжуулаад гараа. Эдэ зүйлнууд басал нютагымнай арад зонымнай тусаламжаас абтаа.

Хүвүүдэмнай тэрэ гэсээр квадрокоптероо ниисүүлжэ сороо. Иимэ чадаварт хүн бүхэндэнь хэрэгтэ болохо. Хүвүүдэньгээ зүрхэтэ сэдхэлээр омогорхоомор байна.

ШЭНЭХЭН ТАМИРЫ ТАЛМАЙ БАРИГДАА

Жаргаланта нютагтамнай хиимэл хучалтаты ортоороо жаран метр ургэноороо хорин метр тамиры талмай баригдаа.

Энэ талмай «Демография» гэсэн үндэстэны түсэлы хэмжээндэ бээлүүлэгдээ гэжэ сануулая.

Олон янзын тамиры зүйлнүүдээр бээе сорихо энэ талмай дээр - волейбол, баскетбол, хүл бүмбэгэ наасча болохо. Гимнастикач хиихээр элдэб тренажёрнууд бии.

Үдэшын цагта бээе сорихоор гал оруулагданхай, тойроод хуу хашаалааты ем.

ХҮҮХЭД НААСХА ТАЛМАЙТАЙ БОЛОО

- Гусиноозерск хотодо гэры захадтэ хүүхэдэ наасха хоер эгээ томо талмайнууд баригдажа, нээлтын баяр саяхан үнгэрөө. Энэ басал «1000 дворов» гэсэн түсэлөөр бээлүүлэгдээ. Тэрэны цэнгэнь 20 сая түхэриг.

Анхандаа эндэ нэгэ - хоер дүүжэнгүүд лэ байдаг байгаа, мүнөө багачуулаас эхилээд, томо үхибүүд, залуучуулыч наасха, хүгшэдыч амарха элдэб түхеорэмжэнуүүд бии болоо. Энээндэнь ехэ баярты байнада. Манай зүгөөс эдэ зүйлнуудтээ ехэ гамтыгаар, наринаар хэрэгэлжэ байха хэрэгтэ - гэжэ Гусиноозерск хотын засаг дарга Андрей Кудряшов хэлэнэ.

«1000 дворов» гэсэн Холбооны түсэл Буряад Уластамнай түгэстөө боложо байна. Мүнөө дээрээ 219

талмайнууд баригдаа, үлдэсэнынь октябрь сар үнгэртэр дүүргэжэ тушаагдахаар түсэблэгдэнэ.

- «Развитие образования» гэсэн Холбооны программын хэмжээндэ бээлүүлэгдэсэн ехэ засавари Гусиноозерск хотын 6 - дугаар сургуулид түгэсөө.

Засавариин үедэ эхин ангиин сурагчад «Аленький цветочек» гэсэн Гусиноозерскын 9 - ть хүүхэдэ сээсэрлигтэ, 5 - аяс 9 - ть анги хүртэр Гусиноозерскын 3 - дугаар сургуулид сороо.

Буряад Уласы барилгын хүтэлбэри бүхы засавари шалгажа байгаа.

Октябрьин 19 - дэ, засавариин хойно бэлэн болсон сургуули тушаагдажа, октябрьин 24 - оос сурагчад өөрынгөө шэб - шэнэхэн сургуулидаа явжа эхилээ.

Сэлэнгын аймагай Захираанай гэрэл зурагууд

СУР ХАРБАЛГЫН СУРГ

Сур харбалгаар уласхоорондын классай спортын 5 мастер, спортын 11 мастер Сэлэнгын аймагай Ташар нютагаас ургажа гараа. Бэлигтэй соригшод Виликтон

Юрьевич ба Дулма Аюшеевна Иринцеевтэнэй ударидалга доро тэдэ булта бэлэдхэл гарсан байна. Иринцеевтэнэй гэр бүлэ 25 жэлэй хугасаа соо сур харбалгын багшанаараар хүдэлнэ гээшэд.

Суута тамиршанай нэрэ абаа

Түнхэнэй аймагай Үбэлзөөн Нуган нютагаас уг гарбалтай Юрий Мункоевич Иринцеев дээдэ гарай мэргэжэлтэн болоод, Сэлэнгын аймагай Ташар сууринда ажал хэхээ эльгээгдэсэн байна. Мария Дугаровна Бадмаеватай насанайнгаа хуби заяа ниилүүлжэ, тэндээ үлэсэн намтартай. Иринцеевтэнэй гэр бүлэдэ 1963 ондо хүбүүн түрэжэ, олон аха дүүнэрыень баярлуулаа бэлэй. Хүбүүндээ залуу айл Биликто гэжэ нэрэ үгэсэн байна.

- Абам спортдо ехэ дуратай, бүхы сонин сорьмой хуу дуулаад байдаг сэн. Минин түрэсэн үедэ мэдээжэ боксёр Виликтон Иннокентьевич Баранниковай нэрэ холо ойгуур суурхажа байгаа.Тиигээд абам нэрым сэлгүүлжэрхисэн юм. «Б» үзэгы «В» болгуулаад, сүүлдэнь «н» үзэг нэмүүлээ. Сургуулийн үедэ бага зэргэ боксоор бээе сорёоб. Зэдын аймагта хүдэлхэдөө, саг зуурын хугасаа соо боксын багшаар хүдэлсэнчье байнаб, - гэжэ Виликтон Иринцеев сонирхолтойгоор хөөрөөгөө эхилнэ.

1980 ондо Ташарай дунда сургуули дүүргээд, Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ Бу- рядай багшанаарай дээдэ сургуулида сорохоо ороо. 1985 ондо биологи ба химиин багшын мэргэжэлтэй болоод, Зэдын аймагай Алцаг суури эльгээгдэсэн. Армагта шэнэ сургуули нээгдэхэдэнь, тиишээ багшалхаяа ошоо.

Соригшын ажалаар сонирхуудая

Захааминай аймагай Үлэгшэн сууринай Дулма Аюшеевна тоо бодолгын мате- матикын багшаар хүдэлхээ Зэдын аймагай Армаг ерээ сэн. Залуу мэргэжэлтэд нүхэсэжэ, удангүй гэр бүлэ болоо бэлэй.

- Дулма Аюшеевна сур харбалгаар суута соригшо Шагдар Александрович Ха- загавай шаби юм. «Спортын мастера кандидат» нэрэ зэргэтэй. Дээдэ сургуулида суража байхадаа, мэдээжэ Леонид Ширапович, Софья Гомбоевна Халудоровтанай ударидалга доро сорилго хэдэг байгаа, - гэжэ Виликтон Юрьевичэй хөөрөжэ байхада, гарын утасаар хүн хонходобо. Тэрэнь Шагдар Александрович байгаа. «Багша-а!»- гэжэ аятайгаар харюусажа, өөрынгөө хандасые абасаар лэ мэдүүлээ.

Виликтон Иринцеев түрүүшээр сур харбалгаар сонирходоггүй байгаа. 1994 ондо Бальжинима Цыремпилов түрүүшынгээ амжалта туйлаа: Европодо өөрын насанай бүлэгтэ шалгараа.

- Олон сонинуудта, телевидени радиогоор Бальжинимын амжалта тухай дуул- гахадань, юрын залуу

СУУЛИ БАЙГУУЛАГДАА

Эрдэм Цыдыпов

хүбүүе юундэ буряад арадай омогорхол гэнэб гэжэ байгаад, ехээр санаанда абтааб. Тиихэдэ оройдоош сур харбалга ойлгодоггүй байсанаа ойлгооб, - гээд, соригшо сэхыень хэлэнэ сэн.

Удааншыё болонгүй сур харбалгын юртэмсэдэ Виликтон Юрьевич шурган ороо. Юуб гэхэдэ, Үлэгшэндэ ажасуудаг хадам

абындаа айлчалха үедөө Шагдар Александрович Хазагаевтай танилсаха хуби заяатай байчоо.

- Хадамуудам сургуулийн хажууда байдаг сэн. Нэгэ сайхан үдэр хэрэлсы дээрэ гарабаб, хашаагай саана сур харбалгаар сорилго үнгэржэ байгаа. Нэгэ хүнэй шанга шангаар дуугаржа, хашхаржа байгаад, сорилго хэхэдэнь, тон ехээр

сонирхооб. Хорёо дээгүүр сүрэжэ гараад дүтэлөөб. Намайё хараад: “Ши хэмши, юу хэжэ эндэ ябанаш?” - гэжэ сухалтайгаар асууба. “Танай нютагай хүргэн гээшэб», - гэжэ харюусабаб.

“Ө-ө-ө, ерэ наашаа. Танилсая», - гээд, абяа дуунииньшыё ондоо болсон юм. Харбажа үзэхэм гү гэхэдэмни, дурата дурагүйгөөр зүбшөөгөө бэлэй. Иигэжэ танилсасанай удаа соригшынгоо тасалга руу дахуулаад ороо. Олон сонин юумэ хөөрөжэ, ойлгуулжа үгөө сэн, - гээд, түрүүшынгээ танилсалга тухай тэрэ хөөрөбэ.

Шагдар Александрович нютагайнгаа хүргэнтэй танилсахадаа, хоёр хуушан номо сурша бэлэглээ бэлэй. Виликтон Иринеов Армагаа бусаад, сорилго хэжэ туршаа.

- Үхибүүдээр хамта хүдэлжэ, өөрөөшыё олон юумэндэ сурааб. Зарим түрүүшынгээ шабинарыё мүнөөшыё болотор сайнаар санадагаб. Виктор Санданов, Стас Будаев, Гэрэлма Доржиева гэгшэд тэрэ үедэ сайн номо суршатай байбал, дүнгүүдые харуулжа магадгүй сэн. Үхибүүдэй амаралтын үедэ түрэл Ташараа ерээд, колхозой захиралда, сургуулийнгаа багшанарта сорилго хэжэ байсанаа хөөрэхэдэм, гэртээ бусаад, эндээ сорилго эхилэ гэжэ дурадхаа. Тиигээд лэ нютагаа бусааб. Алцаг, Армагай хүнүүдтэ доро дохихо байнаб. Минин хүн болоходо, тон ехээр нүлөөлжэ, альган дээрээ тэнжээгээ. Тэндэ 10,5 жэл хүдэлөөб, - гэжэ Виликтон Юрьевич баяр хүргэнэ.

Шэнэ эрилтэнүүд

Түрэл Ташартаа сур харбалгын соригчоор томилогдоо. Тэрэ сагаас хойшо мүнөө болотор, аяр 25 жэлэй хугасаа соо Виликтон Юрьевич тасалдаагүй хүдэлсөөр.

- Нютагаасамнай холо бэшэ хаягдасан хониной байрын хушалтань зөөлэн ДВП-гээр хэгдэсэн байгаа. Хүн зониёе суглуулжа, тэрэ ДВП-гээр түрүүшынгээ хоёр щит дар-

халаабди. Хара үглөөнөөс сүнийн хагад болотор хүдэлдэг сэм. Басагам гэрээсээ эдээ асардаг болоо. Манай ажахы намайё бүхыгөөрөө дэмжэжэ, үхэр малаа, таряагаа худалдаад, туса үзүүлдэг байгаа. Нэгэ дахин Улаан-Үдэ ошоходом, хоёр амиды хони үгөөд эльгээгээ. Комушка дээрээс тэдэнээ үргэлөөд, КСК ошооб. Тэндэ Даша Раднаевич Эрдыниевтэй уулзажа, хэдэн номо суршаар андалдааб, - гэжэ энеэбхилэн хөөрэнэ.

Хамсыгаа шуун ажалдаа оросон мэргэжэлтэндэ удангүй түрүүшын амжалтанууд ерээ. Ташарай харбаашад Сурхарбаанда шалгаржа, аймагай суглуулагдамал командын бүридэлдэ олоор оруулагдаа. Улаан-Үдэдэ болосон мұрысөөндэ тэдэ түрүүлжэ гарасан байна.

- Ташараас түрүүшын спортын мастернууд Доржо Лодоев, Сержуня Данжеева хоёр, Дарма Очиров, Доржо Мункуев, Дулма Иринцеева, Вадим Мансорунов, манай нютагай суута Батожап Бальчинов гэгшэд уласай Сурхарбаанда эрхилээ.

Батожап Цыреновичнай Сэлэнгын аймагай гайхамшагта хүн ха юм, хэды насатай болобошыё, бултымнай ударидажа, маанадта жэшээ боложо үгэдэг сэн. Зүб харгыгаар дабшажа ябанабди гэжэ энэ амжалта харуулаа, - гээд, Виликтон Юрьевич үргэлжэлүүлнэ.

25 жэлэй хугасаа соо Ташараас уласхоорондын классай дүрбэн мастер урган гараа. Эдэ хэд бэ гэдэл, Мэдэгма Лодоева, Баир Цыбекдоржиев, Сергей Дашиев, Эрдэм Цыдыпов болоно. Үндэр нэрэ зэргэдэ залуу Эржена Очирова дүтэлжэ байна. Эдэ булта Виликтон ба Дулма Иринцеевтэнэй шабинар юм. Мүнөө үедэ Ташарай сургуулида спортын мастерта 6 кандидат сорона.Тэдэ удааншыё болонгүй нютагаа, соригшодоо суурхуулхал байха.

Хүгжэлтын шэнэ шата

Иимэ ехэ амжалтатыйгаар хүдэлсэны ашаар Ташарта олимпиин халаанай спортын сургуули нээгдэнхэй. 2018 ондо шэнэ лукодром тушаагдаа.

Арад зоной тусаламжаар хуушан магазинай байшан засаадь. Үбдэгтэ хүрэмэ шэбхэ, бог шоройгоос сэдэрлээдэ. Нютагаймнай бүхы зон нэгэдэжэ, барилга ябуулаа. «Мэргэн» гэсэн ТОС-ой үүргэ сэгнэшэгүй. Сэлэнгын аймагай засаг дарга Станислав Дашиевич Гармаев, Буряад Уласай Засагай газарай Түрүүлэгшын орлогшоор хүдэлсэн Вячеслав Балданович Цыбикжапов гэгшэд аргагүй ехэ туса үзүүлээ. Мүнөө манай үхибүүд хоёр танхим соо сорилго хэнэ, тэндэ 8 щит тодхогдонхой, - гэжэ Виликтон Юрьевич баярлана.

Нэгэ доро Ташарай 40 гаран эдир хүбүүд, басагад сур харбалгаар сорилго хэнэ. Үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэсэн тамиршад Виликтон Юрьевич, Дулма Аюшеевна соригшодтоёо уулзажа, сониноороо хубаалсажал байдаг.

Борис БАЛДАНОВ

Сэлэнгын аймагай Захираанай гэрэл зурагууд

Тамчын дасанай 280 жэлы ойн баярта...

Тамчын дасан (Даша Гандан Даржалинг) 1741 ондо байгуулагдсан түүхэтэй. Энэ түбэд нэрээс гадна – Хүл-нуурай, Хамбын гээд мэдээтэй сэн, үшөө саашадаа Галуута нуурай дасан гээд нэрлэгдэдэг байсан түүхэтэй.

Тамчин дасанай Сахюусан - Лхама бурхан. Ямар үгөөс энэ дасанай нэрэ бии болоо ем ? Энэмнай иимэ удхатай: «буддын шажанай зиндаагай оршодог, ажасуудаг газар».

1809 оноос 1930 он болотор энэ дасанда Зүүн Сибирийн буддын шажанай Пандидо - Хамба ламын ордон байсан юм.

Эгээ ехэ болохо Согчин дуганаас гадна 1889 оной баримтануудаар, Тамчын талада 17 ехэ ба бага дуганууд байдаг байгаа. Иимэ ламанарай гэр байрануудтай, барилгануудтай ехэ бүридэмэл дасанай аймаг байсан юм.

Түүхын хуудаснууды иража харахада, Тамчын дасан нүүгөө дасануудтаа орходоо, эгээл аймчагтай гашуудал, зоболон даража гарасан. Юундэб гэхэдэ, энэ дасамнай өөрынгөө байдалаар, суудалаар тэрэ сагтаа онсо суури эзэлдэг байсан гээшэ.

Ямар хайра гамгүйгөөр сагамнай иимэ гайхалтай дасны барилганууды, ордонгууды сандаргаа гээшэб?!

Ламанарай хамалганда орожо, дасанай хаагдахада, бүхы хэрэгсэлнүүдэнь, бараань хулгайда абтасан юм. Энэ ушар тухай «Байгалай шадархи ажабайдал» гэжэ сонин иигэжэ дуулгана: «Августын 26-да Лавровой ударидалга доро анархистнар дасан сандааба. Хулгайшад хоёр машинаар ерэжэ, бүхы абаха юумыень хулгайлаад ябачасан байгаа. Мүн тэдэнэр ламанарай хубса хунар, дэгэлын жэрхэнгүйгөөр абаад, үгы болосон юм. Тиигээд бүхы хулгайлсан зөөринь хоёр сая сүлхооб болоо».

1938 ондо Тамчын дасанай хаагдасаны сүүлээр, нүгөө бүтэн үлэсэн дасанай байранууд элдэб юумэндэ хэрэглэгдэдэг байсан юм.

Мүнөө дээрээ бүхы түүхын бэрхэшээлнүүды дабажа гарасан Согчин ба Шойро гэжэ хоёр дуган үлэсэн байна.

Хамалганай сүүлээр түүхын гашуудалта баримтаар зарим байранууд соонь ГУЛАГ – БАМЛАГ гэжэ түрмэ байгуулагдаа. Тэрэ сагай байдал тухай настай зоной хөөрөөн, түүхын баримтанууд ехэ анхарал татана. Согчин дуганда Наушка хүрэтэр түмэр харгы барижа байсан түрмэдэ суугшад ажасуудаг байгаа.

Шойро гэжэ дуган 1861 ондо байгуулагдасан юм. Түрмэдэ суугшадай дурсалгануудаар Шойро эмнэлгын газар байсан ха. Үдэр бүри хэдэн хүн наса бараха, хэды олон нүгчэсэн хүнүүды бэенүүды энэ эмнэлгын байраас гаргадаг байгаа гээшэб...», - гэжэ тэдэнэр санана. Сүүлээрнь эндэ шубууны байра болгосон гээшэ. Энээн тухай 1954 оной баримтанууд иигэжэ дуулгана: «Шойро хадаа Галуута Нуурай шубуудай байрын үртөө үйлэдбэрийн газар болгогдосон байна... Тэрэ шубуудай байрлаха, үндэгэлхэ зүб гуримшуулгада тааранагүй, тиимээс хоёрдохи дабхарынь абажа, ханынь буулгаха

УРДА САГАЙ СУУРЯАН

– Үдэ хото руу зөөхэ гэсэн асуудал табигдаа. 1970 – аад онуудай эхиндэ тус дасан үшөө хоёр, Аюуша ба Диваажан, гэжэ дугануудаа алдана. Диваажан дугы Дээрэ Нарсатын музейдэ зөөсөн юм. Энэнь мүнөөшье болотор тус музейдэ байдаг.

1923 ондо Тамчын дасанда А.П. Баранников аянчалхадаа, Аюуша дуган тухай иигэжэ дуулгасан байна: «1841 ондо Аюуша дуган бодхоогдоо. Энээны бүтэн үлэсэн фото зурагууд гэрчэлнэ». 1973 оной мартын 7 – до энэ дуган Новосибирска түүхын музейдэ дамжуулагдасан байна. Абаашагдасан дуган хорёод жэлэй туршада хэрэглэгдэнгүй хэбтэжэ, тэндээ шэнэлэгдээгүй түүхэтэй. 1992 ондо Тамчын дасанай нээгдэсэны сүүлээр, тэрэ Новосибирск хотоос бусаагдаа. 1996 оной ноябрийн 1 – дэ Аюуша дуганай шэнэ байра арамнайлагдасан байна.

Энээнээс урда, 1990 ондо «Алтан Сэргэ» гэсэн бугын шулуун бусаагдасан түүхэтэй. Тамчын дасанда ерэсэн сүзэгчэдтэ Согчин дуганай хажууда бахана харагдадаг сэн. Тиигээд ямар шулуу байснынь нэгэшье хүн мэдэдэггүй сэн. Шойро дуганай сандаргагдасан байрын хажууда 1989 оной сентябрь сарада энэмнай ологдосон гээшэ. «Алтан Сэргэ» хадаа «ЦАМ» сайндэрэй тасарчагүй хубинь болоно. Энэ шулуу 12 хубида хахалагдасан байна. Тэрэниие шэнэлэн хубилгахын тула Эрмитаж музейээс мэргэжэлтэд ерэсэн гээшэ.

1990 оной августын 15 – да «Алтан Сэргэ» урдандаа байсан газар дээрэнь табилга болоо... Шулуун бахана дээрэ нийдэжэ байсан буганууд зурагданхай. Буганууды толгойнуудын 5 – 6 салаануудтай эбэр гоёоно. Дээдэ буландань дүхэриг ниилээтэй. «Бугын шулуун» хадаа манай галабай урда үеын археологиин гайхамшагта хүшөө. Мэргэжэлтэдэй санамжаар, энээны насань 3300 жэл шахуу болоно. XVII – XVIII зуун жэлдэ «Алтан Сэргэ» Согчин дуганай урда тогтоогдосон.

Түүхын баримтануудаас ба настай зоной дурсалгануудаас урда үеын түүхэ мэдэжэ абахадаа, мүнөөдэрэйнгөө ажабайдалтай зэргэсүүлжэ үзэнэбди...

Т. ДОРЖИЕВА,
хизаар ороноо, нютагаа
шэнжэлэгшэ

хэрэгтэй...». Тиигээд иимэ юумэ болоогүй. 2001 ондо энэ дуганай байгуулагдасаар 140 жэл болохо сэн, тиигээд 1990 оной ноябрийн 26 – да дахин шэнээр сүзэлэгчэдтэ Шойрын үүдэ нээгдэсэн байна.

БАМЛАГта суугшадай дурсалгануудаар нүгөө дуган соонь адуун сүрэгэй байра байгаа. Түрмэдэ суугшад буддын шажанай номууды

галдахы загнадаг сэн, зүгөөр тэдэнь шатажа үгэдэггүй, нуурта хаяхадань шэнгэдэггүй байгаа. Буддын шажан шанга, тэрэ хадаа «гал соошье шатахагүй, осон соошье шэнгэхгүй».

1948 ондо дугануудай нэгын аймагай ударидагшадай мэдэлээр тэндэхи үйлэдбэрийн комбинадта түлээ болгожо үгтөө.

1956 ондо Тамчын дасан Улаан

ДУУША СЭДЬХЭЛТЭЙ ХҮБҮҮНЭЙМНАЙ НЭРЭ МАРТАГДАХАГҮЙ

Улаан-Үдэ хотодо Буряадаймнай мэдээжэ ирагуу найрагша Даша Дамбаевай гэр-музей соёлой ажалшадай, гуурһа нэгэтэнэй, ургажа ябаһан улаан бургааһадай болон түрэлхидэйнь, мүн нютагайнь зоной хабаадалгатайгаар үүдэээ сэлижэ, түрүүшын айлшадые угтаба.

Гуламтаяа тахиһан гэрын

Уран шүлэгшэ, дууша сэдхэлтэй буряад хүбүүдэймнай нэгэн - Даша Цыретарович Дамбаев мүн. Тэрэнэй ажаһууһан гэрыень Харгана нютагһаа Улаан-Үдэ асаржа, Лев Бардамов өөрынгөө байгуулһан музейн талмай дээрэ шэнэлэн бариба. Тамиршан, хоригшо, олзын хэрэг эрхилэгшэ Лев Львович Бардамов хубиин музей байгуулаад, тэрэнээ үргэдхэжэл байдаг хүн даа. Лев Бардамовай суглуулһан түүхын үнэтэ зүйлнүүд аяар 1000 гаран дүрбэлжэн талмай дээрэ дэлгэгдэжэ, олоной һонорто дурадахгана.

Тиихэ мүртөө Үдэ голой зүүн эрьедэ багахан газар худалдажа абаад, тэндээ суута зоной ажаһууһан гэрнуудые асаржа барина. Даша Дамбаевай гэр зөөжэ асараад барихаһаа урид хүгжэмшэн Бау Ямпиловай, генерал Илья Балдыновай, олон жэлдэ хүдөө ажахын академиин ректор ябаһан Василий Филипповэй гэрнүүдые шэнэлэн бариһан байна. Хэжэ байһан ажалдаа шуналтайгаар ородог, эхилһэнээ дүүргэдэг хүн байна гэжэ Лев Бардамовые хажуу тээһээ хаража байхада ойлгохоор. һанал нэгэтэнэй хүсөөр, өөрынгөө улаан гараар эдэ бүхы юумэ байгуулха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Буряад арадайнгаа мэдээжэ сэхээтэдэй нэрыень, хэһэн хэрэгыень мүнхэлхэ талаар амаргүй ехэ ажал ябуулһа.

- Нютагаймнай түрүү хүбүүнэй гэрыень асаржа баряад, гоё найханаар түхээрээд байһан Лев Львович Бардамовта баярые хүргэнэб.

Даша Цыретарович Дамбаев ганса түрэл тоонто Сэлэнгынгээ аймаг бэшэ, харин бүхы Буряад ороноо дуулан магтаа. Харгана нютагай арад зоной, ирагуу найрагшын түрэл гаралнуудай найгаар дууша хүбүүнэймнай гэрын уран шүлэгэй музей болоо бэлэй. Тус музей түхээрхэ хэрэгтэ Даша Дамбаевай түрэнэн дүү

Гэр бүлһың архивһаа гэрэл зураг

гэжэ Лев Львовичой түсэб хаанаһаа мэдэхэбибди даа. Тэндэнь хасагуудай острог, томо гэгшын музейн байшан баригданхай. Тэрэнэйн урда Буряадай мэдээжэ барилдаашан, буряад арад түмэн сооһоо түрүүлэн Европын абарга боложо тодорһон Олег Алексеевтэ хүсөө табигданхай. Юрэдөө, хүн зоной һонирхохо юмэн олон даа.

Тус гудамжада Даша Дамбаевай гэрын өөрын нуури эзэлжэ түбхинэбэ. Түрэл хотымнай ажаһуугшад болон айлшад тиишэ хүрэжэ, элитэ шүлэгшэнэй зохёохы замтайнтанилсаха аргатай болобо бшуу.

- Минин түрэнэн аба Даша Дамбаевай мэдээжэ «Сэлэнгэ» гэжэ дуунда уйгаргүй дуратай юм нэн, - гэжэ соёлой сайд Соёлма Дагаева хэлээд, тэрэ суута дуу өөрөө аянгатуулан олоной урда дуулажархиба. Тиихэдэнь нээлгэндэ

Сэлэнгын аймагай Захираһанай гэрэл зураггүй

басаган Ханда Цыретаровна ехэхэн ажал ябуулһан түүхэтэй. Харин мүнөө эндэ Улаан-Үдэ асарагдаад байхадань, ушөө олон харагшад хүрэжэ, уран шүлэгшын намтартай, зохёохы ажалтайнтанилсаха болоно, - гэжэ Сэлэнгын аймагай засаг дарга Станислав Дашиевич Гармаев үгэ абахадаа хэлэбэ.

Шэнэ «гудамжа»

Лев Бардамовай байгуулһан музейдэ суута зоной байрлаһан гэрнүүд асарагданхай гэжэ дээрэ тэмдэглээ һэмди. Туй гэрнүүдын нэгэ жэгдээр жэрысэ баригдахадаа, бүхэли гудамжа шэнги боложо байна. Ушөө хэнэй гэр хаанаһаа асаржа бариха түсэбтэй байнаб

хабаадажа байһан арад түмэн тодожо абаад, бултадаа хоолой ниилүүлэн дуулаба. - Иимэ ехэ ажал хэжэ байһан Лев Львович Бардамовта халуун баярые хүргэхэ байнаб. Бидэ Үндэнэтэнэй музей болон Лев Бардамовай хубиин галерейтэй хэлсээ баталжа, сугтаа ажалаа ябуулһабди. Уянхан сэдхэлтэй дууша хүбүүнэймнай нэрын мартагдахагүйн түлөө ажал хэгдэжэл байна. Даша Дамбаевай шүлэгүүдые уншажа, бидэ тон баяртай байнабди. Бултаниие энэ буянта үйлэ хэрэгээр хани халуунаар амаршалнаб - гэжэ Соёлма Дагаева хэлээд, Лев Бардамовта шэнэ ном барюулба.

Тэрэ үдэр нилээд хүйтэн уларил тогтоһон байбашье, яһала олон зон

музейн нээлгэндэ хүрэжэ ерэнэн байна.

- Минин нүхэр Даша Дамбаевай нэрыень мүнхэлжэ байхадатнай, доро дохиноб. Залуу найхан һаһандаа ханилжа ябаһан нүхэрэймнай нэрэ бидэнэй, үри хүүгэдэймнай байгаа сагта мартагдахагүй, - гэжэ мэдээжэ Батор Жамсоевич Тумунов үеынгөө нүхэрэй нэрэтэ үйлэ хэрэгтэ хабаадалсахадаа хэлэбэ.

Тиихэдэнь Буряадаймнай үшөө нэгэ ирагуу найрагша Баир Дугаров мүн лэ иигэжэ һанан дурсаба:

- Би Даша Дамбаевые һайн мэдэхэ байгааб. Нэгэтэ бэшэ тэрэнэй гэртэнь, Харгана нютаг ошодог һэмди. Тэрэнэй дууша сэдхэлдэ мүнделһэн уран шүлэгүүдын ехэл дуратайгаар уншадаг бэлэйб.

Хэзээдэшье эдэлхэ

- «Сэлэнгэ» гэжэ дуунайнь һаяхан мүнделөөд байхада, Даша Цыретарович Сэсэг Цымпиловна ханитаяа Даширабдан Одбоевич Батожабайнда олон нүхэдтээ айлшалаа нэн. Тиихэдэл Даша Дамбаевые түрүүшынхией хараа бэлэйб, «Сэлэнгэ» дуугаа дуулахыень шагнаа нэм. Дуулахадаашье бэрхэ, найхан хоолойтой, шүлэгүүдэшье зали бадармаар уншадаг поэт тэрэ үедэ зандан залуу һаһандаа ябаа бэлэй даа. Амидыдан хараһан, шүлэг уншахыень шагнаһан хүнүүд мүнөө хомор ааб даа, -

гэжэ суута шүлэгшэнтэй ушарһан тухайгаа Намжилма Нанзатовна Бальжинимаева «Буряад үнэн» сониной хуудаһанда бэшэһэн байдаг.

Үнэхөөрөөшье, шүлэгшэн Даша Дамбаев болон хүгжэмшэн Базар Цырендашиевай бүтээһэн «Сэлэнгэ» гэжэ дуу мэдэхгүй хүн Буряад орондо хомор лэ байха даа.

- Он жэлнүүдэй үнгэрөөшье һаань, минии нэрэ мартагдахагүй, бүри мүнхэлэгдэхэ гэжэ өөрөө мэдэһэн байгаа ёһотой. Бүтээжэ байһан хэрэгнай Даша Дамбаевай хэһэн ажалын ашые харюулһан үйлэ хэрэг болоно, - гэжэ тус музей бариһан Лев Львович Бардамов хэлэнэ.

Олон үеын нурагшад түрэл буряад хэлээ үзэхэдөө, заатагүй Даша Дамбаевай уран шүлэгтэй танилсадаг, сээжэлдэдэг гэшэ. Буряад найхан аялгата хэлэнэймнай эдэлээ сагта суута Даша Дамбаевай нэрэнь мартагдахагүйл!

Булат БАДМАЕВ

ЭМХИДХЭН БАЙГУУЛАГШАД:
Буряад Уласай Толгойлогшо,
Буряад Уласай Арадай Хурал,
Буряад Уласай Засагай газар

Захирал-юрэнхы эрхилэгшэ
Д.Н. Болотов
Хабсаргалтын эрхилэгшэ -
Б.С.Жанцанова

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ

В.Б. Цыбикжапов, С.Р. Тэлин, И.Н. Доржиева, О.А. Алсыева (Буряад Уласай Засагай газар), В.А. Павлов, Ц.Д.Э. Доржиев, Т.Е. Мانتатова, А.Д. Цыбиков (Буряад Уласай Арадай Хурал), А.В. Махачкеев, Н.Б. Цыбикова.

Утаһанай дугаарнууд:

21-54-54 - захирал, хүлээн абаха таһалга
21-35-95 - захиралай орлогшо
21-68-08 - эрхилэгшэ
21-64-36 - нарин бэшэгэй дарга
21-67-81 - сонин барлаха таһаг
21-64-36 - сэтгүүлшэд
21-55-97 - сэтгүүлшэд
21-06-25 - "Байгал" сэтгүүлэй редакци
21-60-21 - "Байкал" сэтгүүлэй редакци
21-62-62 - сурталшалгын (рекламын) таһаг
21-50-52 - хэблэл дэлгэрүүлгын таһаг

РЕДАКЦИН БА ХЭБЛЭГШЫН ХАЯГ:
670000, Улаан-Үдэ хото,
Каландаришвилини гудамжа, 23
"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан
гэһэн Буряад Уласай гүрэнэй бээе
дааһан эмхи зургаан
Индекс 50901

Хэлхээ холбоной, мэдээсэлэй техно-
логинуудай болон олоной харилсаанай
федеральна албанай Буряад Уластахи
хэлтэстэ захиргаанда сонин бүридхэлдэ
абтаа.
2013 оной июлиин 29-эй ТУ03-00304
дугаартай ПИ-гэй гэршэлэлгэ
www.burunen.ru
e-mail: unen@mail.ru

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанда сонин
хэблэлдэ бэлдэгдээ.
"Уласай типографи" гэхэн
ПАО-до хэблэгдээ.
Типографиин хаяг: 670000,
Улаан-Үдэ хото, Бурсоевой гудамжа, 13
Түсэбөөр хэблэлдэ тушаагдаха саг:
14.11.2022 он, 18.00; бодото дээрээ:
14.11.2022 он, 18.00;
Хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй.
2330 - дахи дугаартай захил.
Хэһэг - 999. Сүлөөтэ сэн.

Редакцида материалнуудые электронно
хаягаар эльгээхэ шухала.

Редакцида ороһон материалнууд
шүүмжэлэгдэдэггүй, авторнуудтань
бусаагдадаггүй.

Үгтэһэн материалнуудай түлөө автор
харюусалгатай. Сонохолнуудай удхын
түлөө редакци харюусадаггүй, бүхы
асуудалнуудаар реклама үгэһэн эмхидэ гү,
али хүндэ хандаха.

*- Түлбэритэ материалнууд
Сурталшалгын (рекламын) таһаг:
13-дахи кабинет.
e-mail: bairma.zhantsanova@yandex.ru
Тел.: 89024550332

АГУУЕХЭ БАДМАСАМБАВЫН АРХИ ТУХАЙ АЙЛАДЖАЛ

Интерфакс/Эрэл

Асаринарай түбигөө түрэнэн зон ногтоходоо бэлиндэхэ, тоосолдохо ба наншалдаха. Өөрыгөө нилээд аягүйгөөр харуулхааа гадна, атаархуу, жүтөөншэ ба харуу хатуу боложо аашалха.

Тамын оронһоо түрэнэн зон ногтоходоо, нэрэ нураггүй орилхо.

Бэридүүдэй түбигөө түрэгшэд ногтоходоо, мал шэнги үгэ хэлэхэгүй, дүнгээ болошоод, дуугарха шадалгүй, гансал үүгэнэдэг.

Шэгэмүүни Будда бурхан багшамнай иигэжэ номноһон: «Олон гутарал ба зоболон үзүүлдэг архиһаа огтолон арсагты!». Тэрэ үшөө иигэжэ хэлэнэн юм: «Дуулагтыл даа, ламанар-шабинарни! Хэрбээ хэн нэгэнтнай ногоной үзүүрһээ нанжаһан шүүдэрэйшые шэнээн архи ууг даа, тэрэ шабимни бэшэ болохо. Архи ууһан санаартан үбэштэйрхэ, бэеын, хэлэнэй, бодолой үйлэ хэрэгтэ бээ бариха тэсэшгүй болохо. Хубхай хоһон, аягүй шэрүүнээр шашаха. Сэдьхэлдээ бүхы гутаралнууды бөөмэйлхэ, тэрэ тоодо хурисал, сучал, харанхы мунхаг, бардам, атаархал, харуу хяһуур г. м. Архи уугаад, мэдээгээ алдаад, үхэдхэн унахадаа, эшхэбтэр байдалда орохо, бөөлжэнэндөө зуураһан, ама хамараа нохойдо долёолгохо гү даа, али нүсэгэн зүдэг газарнуудаа олоной үзэмжэдэ табиха. Түрэхэһөөн тэрэниие

хамгаалһан бурхадай тэдээнһээ буруу хараһанһаа, нангин һургаалай дошхон хамгаалагшад-сахюусануудай урмаа хухаран сучалдаһанһаа юутэ юугүй хамарһаань шуһан гараад гү, али хабсагайһаа гү, али моринһоо унажа, уһанай үертэ гү, али түймэртэ абтажа, аймшагтай үхэлөөр хосорхо. Тиихэдээл тэдэ 18 тамада унаха, найман халуун ба найман хүйтэн гэнэн шэнги, тэсэшгүй удаан мүнхэ тамын зоболониие эдлэхэ.

Таанад асууха байхат: «Мүнхэ тамада хэды шэнээн саг соо байхаб?». Эды шэнээн гэе: «Хайша хайшаа 80 алда кубометр газар малтаад, тэрээнээ үзэмэй үрэнһөөр дүүргээд, галаб эрьехэ бүри нэгэ-нэгэ үрэнһөөр абабал, нүхэн соохи үрэнһэнэй дууһахадал мүнхэ тамын зоболон дүүрэхэ. Гурбан муу түрэлнүүдэй зоболонгууд тухай эндэ хэлэлтэшыегүй ха. Ламанар ба хубарагууд, минии шабинар, соносогтыл даа! Хэрбээ архидалгада шунахайрбал, амгалан тэнюуниие олохогүйт, урда хэлэгдэнэн бүхы зоболонгууды эдлэхэт. «Буддануудта архи үргэдэг, теэд манай уухы хоридог?» – гэхэт. Теэд таанад, Буддын

дээгүүр шадабариие туйлаагүйшүүл, бодото байгааһин үнэнхэ үгэлыгы хэрэглэжэ шадахагүйт. Харагтыл даа, жэшээн, үнэгэн арсалан шэнгээр холо хүрэхэмни гээд, нюргаа хухаран тухай, үгы наа, заахан шубуухайн хаан Гарууди гээшэб гээд, үндэртэ дэгдэхэ нэдэжэ, далаа хухараад үхэнэн тухай үлгэрнүүд. Хэрбээ Буддын ундые уужа шадаха болбол, юундэ теэд Буддын Винная соо үгтэнэн сахил журам, Ваджраян соо үгтэнэн хуули, заршамууды дүүргэхэ хүсэлнэгүйбта?». Нангин шүтөөнэй сахюусадта ламанар архи үргэхэдөө, тэдэн табан янзын мяхан ба табан зүйлэй амтаахай болохыень үрээлжэ адисладаг, тиихэдэн үргэл тогтоһон хамгаалагша-сахюусадын тэдээн дээрэнэ хамаг амитадай табан гутаралай хорые нэмэжэ холёод, эхэ зургаан зүйл хамаг амитадые нүгэлһөө сэбэрлэхын тула бултыень уудаг.

Табан янзын мяханай бүридэлдэ хүнэй, мориной, нохойн, үхэрэй ба заанай мяхан ородог. Эдэниие эдихэ уялгатай болонот. Табан зүйлэй амтаахайн бүридэлдэ «үмхэй» ба «угаа үмхэй» – хүнэй шээһэн, бааһан, хүрэнгэ, сэмгэн ба шуһан шэнгэн зүйл ородог. Та энэ муухай бодосын гутамшагы мэдэжэ байжа, амтаахай уунаб гэжэ ханаад, оло дахин ууха болонот. Энэниие хэжэ шадаха болобол, уухадатнай болоно, шадахагүй наа, – хоригдоно.

Хэрбээ архиие табан янзын амтаахай болгодог нюуса ёһолол тарниин али хуби соо бии юм гэжэ нураха болоо хаань, юун гэжэ харюусахабта? Доржечанай (тарниин бурхан) хэлээгүй юумые харюусахалта. Шандаганай толгойдо эбэр ургаа, үрэнгүй эхэнэр үриие түрөө гэнэншүү юумэн болохо. Бурхан багшын найн мууе илганан һургаал бултанда адли. Тиимэһээ архидалгаһаа оро таһагүй бээ бариха хэрэгтэй.

Буддын нангин һургаал шүтэнэн хаан тайжанар, ноёд, бэшэшы дээгүүр тушаалтад, архиин ямар нэрэтэйень шагнагтыл даа! «Уймарлуулдаг архи», «Хуурмаг эрэлхэг зориг дуудадаг архи», «Дээрэлхүү зантай болгодог архи», «Баярхахые баадхадаг архи», «Зөөригүй болгодог архи», «Болгоомжогүй болгодог архи».

«Уймарлуулдаг архи»

Хэрбээ хаашуул ба дээдэ ударидагшад архи уубал, юуниинь найн бэ, юуниинь мууб гэжэ мэдэхэ юумэгүй тэнгээр аашалха, буян ба нүгэлые, үнэн ба худалые, үнэн бодото байдал ба эндүүрэлые илгаруулхагүй. Хардалгы элирүүлжэ шадахагүй дээрэнһээ дээрэ дурсагдаһан доодо түбиин зоболонгууды үзэхэ.

«Хуурмаг эрэлхэг зориг дуудадаг архи»

Гурбан эрдэниие бузарлаха нүгэлшөөдэггүйһөө, хаан тайжанарые гомодхоогоод хэһээлгэхэ мэдэхгүйһөө, хэрэлдээд, наншалдаад, түрэлхид болон нүхэдһөө хахасахаа ойлгохогүйһөө боложо, ногтуу тэрэ өөрыгөө баатар гэшэб гэжэ шэбшэнэ.

«Дээрэлхүү зантай болгодог архи»

Архи уужархёод лэ, доодо түрэлтэн өөрыгөө дээдэ түрэлтэндэл уйгарлаха, юрын хүн аад, амбан найд, үгытэй аад, баян, тэнэг аад, сэсэн, харанхы мунхаг аад, эрдэмтэн хэбэртэй загнаха.

«Зөөригүй, үгытэй болгодог архи»

Үнэндөө үгэлыгын буян тухай угтаашы нанангүй, архиһаа боложо элбэг бардам болошоод, морёо үгэжэрхёод, өөрөө ябаган, хубсаһаа үгөөд, өөрөө салдаган, эдеэгээ үгөөд, өөрөө хоһон үлэхэ.

«Баярхахые баадхадаг архи»

Архи ууһан хүн найрхуу: «Би ехэ алта мүнгэтэйб. Намда мал, хогшол зөөри бардам обоо», – гэхэ. Зүгөөр хүнэй эрихэдэн, хюмһанайшы харые үгэхэгүйл, энэ шоо үзэмөөр.

«Болгоомжогүй болгодог архи»

Архиһаа боложо иимэ болгоомжогүй болошохо: баймга үгэхэ юумэээ уридшалан үгэжэрхихэ, һүүлдэ хэлэхэ юумэээ урид хэлэжэрхихэ, сагынь ерээдүйдэ эртүүр найдуулжархиха.

Хэрбээ архидажал ябабал:

Нэгэдэхээр, тэнхээ шадалтнай доройтохо.

Хоёрдохээр, нюур шарайтнай уршалаатажа, туража, зүдэрүү муухай болохо.

Гурбадахаяр, хэлэнтнай ээдэлдэжэ, дэмы-дэмы уйгарлахат.

Дүрбэдэхээр, ухаан балартажа, молхи мохоо болохо.

Табадахаяр, танай муу найн үйлэ хэрэгүүдтэй энэ ба хойто түрэлнүүдтэтнай ямар үрэ дүн асархыень мэдэншыегүй үхэхэт.

Зургадахаяр, энэ түрэлдэнтнай бултадаа таниие үзэн ядан доромжолон хэлэхэл: «Үнөөхи нэтэрүү архиншан ерэбэл!».

Долодохээр, архи гэшэ тон ехэ хорон нэн тула, бэшэ хоронуудай хабаагүйгөөр элдэб үбшэнгүүды хүргэдэг.

Архиһаа дүрбэн янзын үбшэн болохо: хиирэлгэ, уналга, ухаан муудалга, хүсэ оруулдаг шуһанай гүйдэг худаһануудай унтарһанһаа үлүү ехэ аргаар шара суглардаг. Бэшэшы шалтагаанаар тэдэ бии болодогыһы наа, ехэнхи ушарта архиин хорлолой хойшолонгууд иимэнүүд: агаарай ехэдэһэнһээ тархи үбдэдэг, амин тээрэдэг, һалгануулдаг, зүүдэндээ харада даруулжа, үхэншүүл үзэгдэжэ зобоодог, шара ехэдэһэнһээ боложо, халуун бодохо, тэнхээ тамиргүй, толгой эрьехэ, хоолой һөөлдэхэ, нүдэн улайрха, шээһэн хөөһэтэжэ, ногообтор үнгэтэй болохо. Шүлһэн залхагай ехэдэһэнһээ тархи үбдэхэ, үргэнэн хүрэхэ, бэе дагжа һүрэхэ, хүл, гар бадайрха. Элдэб янзын үбшэнгүүдэй шэнжэ тэмдэгүүд үзэгдэдэг. Эдээн тухай эмнэлгын ном соо харагты.

Наймадахаяр, дээрэ хэлэгдэнэнэй ёһоор удаадахы түрэлнүүдтээ гурбан муу түрэлнүүдэй зоболонгууды эдлэхэт. Хэрбээ хүн түрэлдөө бусаа наа, ухаа муутай, зангаа доройгоор эрьехэт.

Иигэжэл архиин бии болоһон тухай, тэрээнэй хорон тухай хаан тайжада Бадмасамбава номноһон. Тиимэһээ гутаралнуудай бүхы шалтаганууд мууе хүргэдэг архиһаа оро таһагүй бүрин түгэс арсагты.

Борлой БОЛОТ,
«Толон» һонин, 2010 оной 6
һарын 16. buryadxelen.com
сүүлжээнээс абтаа.